

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено феномен самореалізації особистості, зокрема жінки, його психологічні особливості на сучасному етапі розвитку і трансформації українського суспільства. Проаналізовано зміст понять «становлення особистості» та «професійна самореалізація». Виокремлено етапи професійної самореалізації вихователів закладів дошкільної освіти. Доведено, що психологічні особливості самореалізації сучасного педагога неминуче залежать не лише від рівня задоволеності його потреб у професійній сфері, а й від системи ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, становлення особистості, рівні самореалізації, професіоналізм, вихователь закладу дошкільної освіти.

В статье исследован феномен самореализации личности, в том числе женщины, его психологические особенности на современном этапе развития и трансформации украинского общества. Проанализировано содержание понятий «становление личности» и «профессиональная самореализация». Выделены этапы профессиональной самореализации воспитателей учреждений дошкольного образования. Доказано, что психологические особенности самореализации современного педагога зависят не только от уровня удовлетворенности его потребностей в профессиональной сфере, а также от системы ценностных ориентаций.

Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация, становления личности, уровни самореализации, профессионализм, воспитатель учреждения дошкольного образования.

The article is devoted to consideration of professional self-realization as of one of significant factors of woman's personality formation. The concept of «becoming a person», «professional self-realization» are analyzed, and the stages of professional fulfillment of the teachers of institutions of preschool education are formulated. Psychological peculiarities of self-realization of a modern educator depend upon the level of satisfaction of her needs in professional sphere, and also upon the system of her values orientation.

Key words: self-realization, professional self-fulfillment, identity formation, level of self-realization, professionalism, teacher of institutions of preschool education.

Постановка проблеми. Професійна діяльність є однією із найважливіших сфер життєдіяльності людини, відповідно самореалізація у професії – одним із неодмінних атрибутів реалізованої особистості. Особливості розвитку професійної діяльності є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога, вчителя, вихователя.

Вихователь закладу дошкільної освіти (ЗДО) є чи не основною (звичайно, після батьків) постаттю у житті дошкільника. Саме від його професіоналізму залежить інтелектуальне, духовне, соціальне, емоційне становлення особистості дітей цього віку.

Актуальність окресленої нами проблематики пов'язана із потребою вивчення психологічних особливостей професійної самореалізації педагогів, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти.

Однією із провідних ідей у практиці післядипломної педагогічної освіти є реалізація науково-методичного та психолого-педагогічного супроводу професійного саморозвитку педагогічного працівника, а серед ідей сучасної освіти – ідея учнівства (Ш. О. Амонашвілі, Б. П. Нікітін). Професійна самореалізація вихователя в системі післядипломної освіти повинна передбачати включення педагогічного працівника до циклу руху людини в освітній сфері в контексті практики учнівства (оволодіння мистецтвом ставити запитання) і процедури самовизначення.

Мета статті – визначення із позицій комплексного підходу особливостей самореалізації вихователя ЗДО у професійній сфері, а також загальних закономірностей та індивідуально-особистісних детермінант.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Серед низки загальноновизнаних вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі самореалізації особистості, варто виокремити праці класиків психологічної та педагогічної науки, серед яких – Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова [1], І. Д. Бех, Л. І. Божович, О. О. Вороніна [2], О. І. Гуренко [4], Е. Ф. Зеєр, І. О. Зимня, Є. О. Климов, Я. А. Коменський, Г. С. Костюк, Н. В. Кузьміна, Д. О. Леонтьєв, А. К. Маркова, А. В. Петровський, Н. І. Пов'якель [5], В. О. Сухомлинський, Е. В. Федосенко [6] та ін.

Самореалізація особистості в розумінні К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової та С. Л. Рубінштейна – це реалізація діяльності особистості, спрямована на досягнення життєвих цілей,

«уміння ставити та утримувати цілі (починаючи від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних), що забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість» [1, с. 10].

Е. В. Федосенко під професійною самореалізацією розуміє безперервний гетерохронний процес розвитку потенціалів людини в діяльності впродовж усього її життєвого шляху [6].

О. І. Гуренко професійну самореалізацію вихователя дошкільного закладу визначає як процес розвитку сукупності діяльнісно-рольових і особистісних характеристик педагога, що дозволяють йому на високому рівні формувати в дошкільника основи життєвої позиції як системи ціннісних ставлень до природи, рукотворного світу (культури), до людей і самого себе [4].

О. О. Вороніна вважає, що життєві стратегії мають прямий вплив на побудову персональних освітніх стратегій. Життєва стратегія як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей у часовій перспективі детермінує ставлення людини не лише до себе і власного професійного розвитку, а й до інших людей та діяльності загалом [2].

Г. А. Дмитренко визначає три життєві стратегії, які зумовлюють професійну діяльність педпрацівника: 1) стратегію благополуччя; 2) стратегію успіху; 3) стратегію самореалізації (зумовлена життєтворчістю людини). На наш погляд, змістовність і глибинність професійного саморозвитку людини у певний період її життя визначають стратегії й концепції, що є для неї домінуючими [4].

С. Ф. Ветров розглядає особливості професійного шляху і професійного саморозвитку педагога в контексті домінуючих у професійній діяльності концепцій. «Я-концепція» педагога зумовлює його входження у професію, активне її засвоєння й визначення себе у професійній групі або колективі. При цьому результати діяльності розглядаються ним як особисті результати. У ході домінування певної концепції педагог орієнтований на процес і зміст діяльності, зокрема він шукає ефективні форми, методи і прийоми роботи, розробляє власні й апробує нові педагогічні технології. Лише за умови домінування концепції виховання педагог здійснює «ревізію» власної професійної діяльності. Саме на цьому етапі розпочинається його справжня життєтворчість [4].

Н. І. Пов'якель, розглядаючи стадії професійного розвитку педагогічного працівника, виокремлює чотири стадії: 1) підготовчу або орієнтувально-накопичувальну; 2) адаптаційну або імітаційно-приспосувальну; 3) потенційну або системно-ресурсну; 4) творчо-актуалізаційну або продуктивно-реалізаційну [5].

Виклад основного матеріалу. Як відомо, задоволеність роботою, професійна самореалізація є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – важливим фактором становлення особистості. На думку В. А. Гупаловської [3], «жінки, які досягли оптимального рівня професійної самореалізації, більш незалежні в думках, судженнях, діях, рішучіші, здатні приймати рішення і брати на себе відповідальність за них» [3, с. 169].

Згідно з теоретичним дослідженням низки науковців (С. О. Автономова, В. Г. Горчакова, А. Е. Чирікова та ін.) приналежність жінки до тієї чи іншої професії передбачає певний рівень її задоволеності професійною діяльністю.

Як зазначає О. Є. Байтінгер, правильний чи неправильний (такий, що не відповідає можливостям, здібностям і бажанням особистості) вибір професії визначає міру переживання осмисленості життя, задоволення ним. Включившись у сфери життєдіяльності, для яких необхідне володіння певними задатками, людина виявляє здатність до навчання. Якщо ж вона прямує не «своїм» шляхом, то часто стикається з невдачами та втомою, що виникають через постійні переживання, відсутністю повноцінного задоволення при досягненні успіху, безрадісністю довгоочікуваних подій тощо [7].

Задоволеність працею – це рівень збалансованості вимог (запитів), що висувуються працівникам до змісту, характеру й умов їх праці, та суб'єктивної оцінки можливостей реалізації цих запитів. Таке оціночне ставлення людини або групи людей до власної трудової діяльності, різних її аспектів – найважливіший показник адаптації працівника на конкретному підприємстві/організації [8].

Упродовж 2014 – 2015 років автором було проведено експериментальне дослідження на базі Здолбунівського ЗДО № 5 «Усмішка». У ньому взяли участь 37 вихователів-жінок зрілого віку. У ході дослідження було виокремлено чотири стадії професійного саморозвитку вихователя закладу дошкільної освіти, а саме:

I. Прийняття себе і визнання потреби у професійному саморозвитку.

II. Саморозвитку і самовдосконалення.

III. Стабілізації необхідності потреби саморозвитку як базової у розвитку особистості і професіонала.

IV. Входження у цілісну систему саморозвитку (з урахуванням підйомів і спадів у процесі досягнення поставлених цілей).

Використовуючи *опитувальник «Інтегральна задоволеність працею»*, можемо оцінити задоволеність працею загалом та її складовими, до яких відносимо: інтерес до роботи; задоволеність досягнутим; взаємовідносини зі співробітниками та керівництвом; рівень домагань у професійній діяльності; надання переваги роботі, а не заробітку; задоволеність умовами праці; професійна відповідальність. Опитувальник включає 18 тверджень із трьома варіантами відповідей, серед яких необхідно обрати один – А, Б чи В. Варіанти зв'язуються із «ключем», їм присвоюють 0, 1 або 2 бали відповідно. Максимальна кількість балів – 28 [8].

Рівень суб'єктивного благополуччя сприяє визначенню емоційного компонента особистості в діапазоні від оптимізму, бадьорості та впевненості в собі до пригніченості, дратівливості й відчуття самотності. В основу суб'єктивного благополуччя покладено: позитивне ставлення до себе і власного минулого (самоприйняття); наявність цілей і занять, що наповнюють життя сенсом; здатність виконувати повсякденні завдання (компетентність); почуття безперервного розвитку і самореалізації (особистісне зростання); відносини з оточуючими, сповнені турботою і довірою; здатність дотримуватися власних переконань (автономність) [9].

Для виявлення рівня задоволеності життям ми використали *опитувальник «Шкала суб'єктивного благополуччя»* [9, с. 27-41]. Визначення суб'єктивного благополуччя містить три критеріальні ознаки: зовнішні критерії (добре, «правильне життя»), що відповідають системі цінностей, властивих культурі;

індивідуальний критерій – відповідність власним стандартам респондента; буденне розуміння щастя – переважання позитивних емоцій над негативними, що об’єктивно переважають у житті людини або людина суб’єктивно схильна до них.

Шкала суб’єктивного благополуччя складається із 17-ти пунктів, які необхідно оцінити за шкалою від 1 (повністю згодний) до 7 (повністю незгодний), зміст яких пов’язаний з емоційним станом, соціальним становищем і фізичними симптомами.

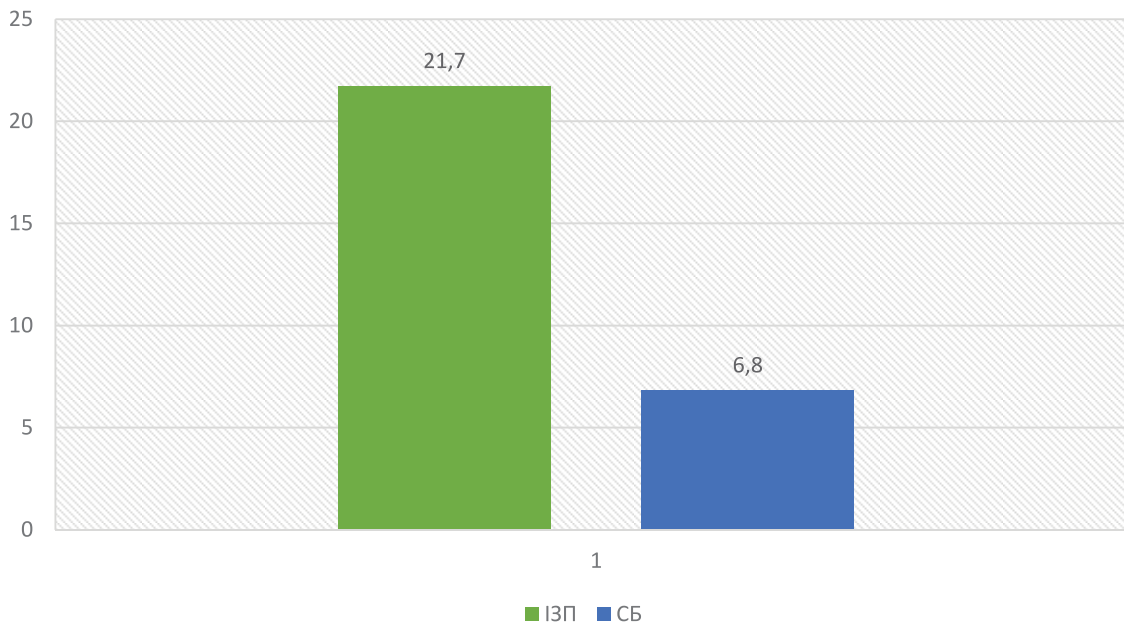

Рис. Узагальнені дані середнього арифметичного відхилення показника задоволеності працею та суб’єктивного благополуччя вихователів ЗДО

Джерело: опрацювання власне.

Із представленого на *рисунку* бачимо, що рівень задоволеності працею педагогів-вихователів становить $\bar{x}=21,7$ балів, що відповідає високому рівневі задоволеності працею. Рівень суб’єктивного благополуччя

Про високий рівень задоволеності життям свідчатимуть показники в межах від 1 до 3,5; середній – від 3,6 до 7,5; низький – від 7,6 до 10 стенів.

На *рисунку* представлено дані середнього арифметичного відхилення за методикою «Інтегральна задоволеність працею», а також показники середнього арифметичного відхилення за методикою «Суб’єктивне благополуччя» (СБ) вихователів ЗДО, де ІЗП – інтегральна задоволеність працею, СБ – суб’єктивне благополуччя.

дорівнює показнику $\bar{x}=6,8$ стенів, що свідчить про середній рівень досліджуваного показника у вихователів-респондентів (детальніший розподіл рівнів досліджуваних показників подано у *таблиці*).

Таблиця

Особливості розподілу респондентів за показниками задоволеності працею, суб’єктивного благополуччя респондентів

Показники	Рівні	Вибірка (%)
Задоволеність працею (ZP)	високий	63,6
	середній	25,5
	низький	10,9
Суб’єктивне благополуччя (S)	високий	0
	середній	97,3
	низький	2,7

Джерело: опрацювання власне.

Посилаючись на таблицю, бачимо, що жоден респондент не продемонстрував високого рівня суб’єктивного благополуччя, у більшості вихователів (97,3%) діагностовано середній рівень суб’єктивного благополуччя. На противагу цьому, показник задоволеності працею характеризується більш рівномірним розподілом рівнів досліджуваного феномену.

Висновки. Отже, під поняттям «професійна самореалізація» розуміємо складний, багаторівневий процес реалізації особистісно професійного потенціалу із подальшим його опрідметненням у професійній

діяльності. Задоволеність роботою є одним із найважливіших чинників суб’єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – фактором становлення особистості. Професійна самореалізація вихователя розпочинається із бажання прийняття себе, визнання потреби у професійному саморозвитку, зміні свідомості, мислення і мислєдіяльності.

Забезпечення повного циклу руху в освітній сфері дасть змогу вихователям здійснювати професійний саморозвиток за індивідуальною траєкторією відповідно до актуальних стратегій життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анциферова Л. И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу / Л. И. Анциферова // Вопросы психологии. – 1973. – № 4. – С. 173–180.
2. Воронина О. А. Жизненные стратегии как фактор отношения студентов к учебной деятельности : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук / О. А. Воронина. – Курск, 2008. – С. 22.
3. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / В. А. Гупаловська ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 191 с.
4. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища : навчальний посібник / О. І. Гуренко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007. – С. 52–167.
5. Пов'якель Н. І. Концептуальна модель та особливості професійного розвитку регулятивної культури мислення практичного психолога [Електронний ресурс] / Н. І. Пов'якель. URL: www.psy-science.com.ua/department/texty/v8.2/poviakel.doc (дата звернення: 18.11.2018).
6. Профессиональная самореализация личности в современном обществе : монография / под науч. ред. Е. В. Федосенко. – СПб. : Речь, 2009. – 121 с.
7. Пиняева С. Е. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости. Вопросы психологии. Возрастная и педагогическая психология / С. Е. Пиняева, Н. В. Андреев. – М. : Школа-пресс. – 1998. – № 2. – С. 3–9.
8. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Ин-т психотерапии, 2005. – 490 с.
9. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия личности / Р. М. Шамионов. – Саратов : Сарат. ун-т, 2004. – 180 с.

Дата надходження до редакції: 16.01.2019 р.